

تأثیر پروژه‌های کوچک مقیاس (UNDP SGP/GEF) بر تغییرات اجتماعی - فرهنگی جوامع محلی (مطالعه موردی: پروژه ارتقاء اکوتوریسم روستای شیب دراز - قشم)

دکتر سید سعیدهاشمی^۱، راضیه مختاری پور^۲

چکیده

یکی از اقداماتی که با همکاری بخش کمک‌های کوچک تسهیلات محیط‌زیست جهانی (SGP, GEF^۳)، برنامه عمران سازمان ملل متحد (UNDP) در سال ۲۰۰۶ در ایران انجام شده است، پروژه ارتقاء اکوتوریسم در روستای شیب دراز بر پایه جاذبه تخم‌گذاری لاک‌پشت‌های پوزه عقابی بوده است که به واسطه آن گردشگران بسیاری هر ساله به این منطقه سفر می‌کنند. گرچه توسعه گردشگری می‌تواند از نظر اقتصادی برای جوامع روستایی مفید واقع شود؛ اما نمی‌توان مانع از پدید آمدن تغییراتی و پیامدهایی شد که همراه با آن جوامع را در بر می‌گیرد. اگر این پیامدها مدیریت نشوند، به عاملی جهت نابودی سنت‌ها و فرهنگ منطقه بدل خواهد شد؛ لذا شناخت هر چه بیشتر این تغییرات و پیامدها موجب قرارگیری گردشگری در مسیر درست خود خواهد شد. در این پژوهش از شاخص‌های اوقات فراغت، الگوهای گفتاری (لهجه)، مسکن (دکوراسیون، معماری، اثاثیه)، جهت‌سنجش تغییرات اجتماعی - فرهنگی استفاده شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار پرسشنامه و مطالعات کتابخانه‌ای، بهره گرفته شده است و برای بررسی فرضیات از آزمون کای دو استفاده شده است. نتایج نشان داد که اجرای پروژه ارتقاء اکوتوریسم روستای شیب دراز بر تغییرات مولفه‌های الگوهای گفتاری (لهجه)، گذران اوقات فراغت و مسکن (دکوراسیون، معماری، اثاثیه) تأثیرگذار بوده است. این تأثیر در برخی موارد مانند مسکن بیشتر و در اوقات فراغت و الگوهای گفتاری تأثیر کمتر داشته است.

واژه‌های کلیدی: پروژه‌های کوچک مقیاس، (UNDP SGP/GEF)، خلیج فارس، روستای شیب دراز، قشم، اکوتوریسم

مقدمه

سازمان ملل متحد در بحبوحه جنگ جهانی دوم شکل گرفت، با این امید که دنیای پس از جنگ با فعالیت‌های صورت گرفته توسط این سازمان، نویدبخش دنیای بهتری برای مردمان جهان باشد. در همین راستا بود که نهادهای مختلف در این سازمان جدا از مجمع عمومی و شورای امنیت که بیشتر به مسائل سیاسی می‌پرداخت شکل گرفتند. یونسکو، یونیسف و UNDP^۴ نمونه‌ای از این سازمان‌هایی بودند که هر کدام تلاش می‌کردند بخشی از مشکلات اجتماعی در سطح جهان را برآورده کنند و در راه رسیدن به اهداف خود از کمک داوطلبان بهره گرفتند. برنامه عمران سازمان ملل متحد به کشورهای در حال توسعه کمک می‌کند و کشورها را به کاهش فقر، توسعه ظرفیت، توانمندسازی زنان، ایجاد حکومت‌های دموکراتیک، پیشگیری از بحران، انرژی و محیط زیست و کاهش بیماری‌های ایدز و هیپاتیت تشویق می‌کند و در این راستا فعالیت‌های خود را برنامه‌ریزی می‌کند. برنامه عمران ملل متحد، سازمانی حامی برای تغییر و اتصال کشورها

۱ - استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی گردشگری، دانشکده گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ (hashemi@usc.ac.ir)

۲ - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد اکوتوریسم، دانشگاه علم و فرهنگ (rz_mokhtary@yahoo.com)

3- Global Environmental Facility

4-The United Nations Industrial Development Programme

به دانش، تجربه و منابع برای کمک به انسان‌ها در ایجاد یک زندگی بهتر است که در این زمینه با ۱۷۷ کشور دنیا همکاری می‌کند (UNDP, January, 2013).

UNDP نزدیک به ۵۵ سال است که در ایران فعال و در حوزه‌های مختلفی کار کرده است. در حال حاضر UNDP براساس تفاهم‌هایی که با ایران براساس برنامه UNDAF^۱ دارد، در ۴ محور در ایران فعالیت می‌کند که در چارچوب حمایت‌ها و فعالیت‌های توسعه‌ای سازمان ملل است و شامل حفاظت از محیط زیست، فقرزدایی و رشد اقتصادی فراگیر (توانمندی گروه‌های محروم توانمند و کاهش نابرابری)، سلامت (تلاش در جهت کاهش بیماری‌های واگیردار نظیر سل، مالاریا و ایدز) و مدیریت ریسک می‌شود. رویکرد UNDP برنامه‌ای است، که این برنامه‌ها به شکل پروژه تعریف می‌شوند و بر همین مبنا است که اولویت پروژه‌ها مشخص می‌شود. از سال ۱۳۸۰ تاکنون نزدیک به ۲۰ پروژه در چارچوب پروژه‌های SGP^۲ با مشارکت UNDP در منطقه آزاد قشم به اجرا در آمده است که از میان آن‌ها می‌توان به پروژه‌ی حفاظت از لاک پشت‌های پوزه عقابی اشاره کرد. این پروژه در سال ۲۰۰۱ به همت مهندس بیژن دره‌شوری پروژه‌ای با مشارکت جامعه‌ی محلی روستای شیب‌دراز جهت حفاظت از لاک‌پشت‌های پوزه عقابی به اجرا درآمد و سپس در ادامه‌ی این پروژه در سال ۲۰۰۶ با همکاری بخش کمک‌های کوچک تسهیلات محیط‌زیست جهانی (SGP, GEF^۳)، برنامه عمران سازمان ملل متحد (UNDP) و موسسه آوای طبیعت پایدار، پروژه ارتقاء اکوتوریسم در روستای شیب‌دراز بر پایه جاذبه تخم‌گذاری لاک‌پشت‌های پوزه عقابی اجرا گردید. در پی اجرا شدن این پروژه هر ساله تعداد قابل توجهی گردشگر از سراسر کشور برای دیدن این جاذبه به منطقه سرازیر می‌شوند و برخی از آنان در خانه‌های افراد محلی سکونت می‌کنند. حضور طولانی مدت گردشگران در منطقه می‌تواند نقش مهمی را در تغییرات فرهنگی-اجتماعی داشته باشد، زیرا حضور طولانی مدت گردشگران باعث ارتباط و تعامل بیشتر بین گردشگران و ساکنان منطقه شده و در نتیجه می‌تواند تغییرات اساسی در نگرش و رفتار آنها ایجاد نماید.

نمی‌توان نگاهی توسعه‌ای به روستا داشت و در عین حال چشم بر روی تحولات در حال وقوع در جامعه روستایی بست. بدون شک این تغییرات پیامدهایی اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی در جامعه روستایی دارد که بر روند توسعه آن تأثیر می‌گذارد. از آنجا که صنعت گردشگری بر کلیه افراد جامعه تأثیر یکسانی نخواهد داشت، لذا تجزیه و تحلیل این اثرات و بازخوردی که از آنها می‌توان داشت به هر چه بهتر شدن و منافع بیشتر از انجام پروژه خواهد انجامید. در این پژوهش به بررسی تغییرات اجتماعی- فرهنگی پرداخته شده است و از بین مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی، سه مؤلفه‌ی گفتمانی (لهجه)، مسکن (دکوراسیون، معماری، اثاثیه) و اوقات فراغت مورد بررسی قرار داده شده است. هدف از این پژوهش بررسی و شناسایی تأثیرگذاری پروژه ارتقاء اکوتوریسم بر تغییرات فرهنگی و اجتماعی از دیدگاه جامعه محلی می‌باشد.

روش تحقیق

در این پژوهش از روش‌های توصیفی و تحلیلی استفاده شده است تا به سؤال اصلی پژوهش (اجرای پروژه ارتقاء اکوتوریسم روستای شیب‌دراز چه تأثیری بر تغییرات فرهنگی- اجتماعی جامعه‌ی محلی داشته است؟) پاسخ داده شود و همچنین در گردآوری اطلاعات از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش، ساکنین بالای ۱۵ سال روستای شیب‌دراز (۳۰۶ نفر بر طبق سرشماری ۱۳۹۰) هستند که برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران با محاسبه ۵ درصد خطا استفاده شده است که پس از محاسبه عدد ۱۷۰ به دست آمد که در

1-United Nations Development Assistance Framework
2-Small Grant Program
3- Global Environmental Facility

نهایت اطلاعات ۱۷۹ پرسشنامه که توسط جامعه محلی پاسخ داده شده، جمع‌آوری شده است. برای بررسی پاسخ‌های افراد جامعه از طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای استفاده شده است و جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار spss22 استفاده شده است. روش تحلیل اطلاعات به صورت دو شیوه‌ی توصیفی و تحلیلی است. در شیوه‌ی توصیفی، فراوانی‌ها و میانگین پاسخ‌ها در قالب جداول آماری ارائه می‌شود و در قسمت تحلیلی از آزمون‌های ناپارامتری خی دو و شاخص سادگی استفاده شده است.

مبانی نظری

صنعت گردشگری که در چند دهه گذشته از رونق فراوانی برخوردار گشته، هم اینک با گسترش دامنه فعالیت‌های طبیعت‌گردی و گردشگری طبیعی، افق جدیدی را فراروی علاقه‌مندان قرار داده است. کشورهای توسعه یافته در این مسیر گام‌های مؤثری برداشته‌اند و با برنامه‌ریزی درست و مدیریت معقول توانسته‌اند بین ظرفیت‌های طبیعی و توانایی‌های فرهنگی جامعه خود و تقاضای علاقه‌مندان برای بازدید از این جاذبه‌ها موازنه ایجاد کنند. این نگرش دوران‌دیشانه و بلندمدت موجب گشته است تا هم منابع کمتر دچار آسیب و تخریب شوند و هم سهم آیندگان در دسترسی و استفاده از منابع طبیعی و انسانی محفوظ بماند. تداوم این رویه به پایداری، رونق و ماندگاری محیط زیست و حفظ هویت فرهنگی خواهد انجامید (اکبری، ۱۳۸۹).

در این راستا با توجه به اثرات منفی گردشگری در چند دهه گذشته، گردشگری توده‌ای (انبوه) به عنوان عامل تخریب سامانه‌های زیست‌محیطی و ساختارهای فرهنگی و اجتماعی جوامع محلی، مورد انتقاد قرار گرفته و برای تغییر این وضع، گردشگری بدیل^۱، مطرح شده است. این اصطلاح انواعی از رویکردهای مربوط به گردشگری را پوشش می‌دهد که گردشگری در طبیعت^۲ و گردشگری زیست‌محیطی از آن جمله‌اند. امروزه طبیعت‌گردی یا اکوتوریسم به یکی از شاخه‌های پر جاذبه و پرطرفدار صنعت گردشگری تبدیل شده است. از نظر انجمن بین‌المللی اکوتوریسم، اکوتوریسم سفری است مسئولانه به نواحی طبیعی که به حفظ محیط زیست و پایداری رفاه مردم محلی می‌انجامد.

امروزه توسعه گردشگری به یکی از ابزارهای مهم در توسعه و رشد مناطق روستایی تبدیل شده است و جایگاه مناسبی در تحقیقات توسعه روستایی به دست آورده است. طبیعت‌گردشگری در هر جامعه، متأثر از عوامل پیچیده و درهم تنیده اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است. به عبارت دیگر گردشگری دارای ابعاد مادی و معنوی است که هر کدام می‌توانند دیگری را مجذوب خود نمایند. در عین حال که می‌توان گردشگری را یک صنعت و فعالیت اقتصادی دانست (یا مجموعه‌ای متشکل از صنایع به هم مرتبط)، همچنین مجموعه‌ای است پیچیده و متشکل از پدیده‌های اجتماعی که به صورت مستقیم و غیرمستقیم اقتصاد، فرهنگ و اجتماع را تحت تأثیر می‌گذارد. به قول مک کانل گردشگری زمینه اصلی تولید اشکال جدید فرهنگی است، گردشگری آمیزه‌ای از فعالیت‌های صرفاً تجاری نیست، بلکه همچنین بیان ایدئولوژیک تاریخ، طبیعت و سنت است، بیانی که قدرت آرایش دوباره فرهنگ و طبیعت را بر اساس نیازهای خود دارد (برنز، ۱۳۸۵، ۱۲۵)؛ بنابراین نمی‌توان نگاهی توسعه‌ای به روستا داشت و در عین حال چشم بر روی تحولات در حال وقوع در جامعه روستایی بست. بدون شک این تغییرات پیامدهایی اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی در جامعه روستایی دارد که بر روند توسعه آن تأثیر می‌گذارد. از آنجایی که امروزه بحث توسعه پایدار در تمامی ابعاد مطرح است؛ لذا گردشگری پایدار به عنوان زیرمجموعه‌های توسعه پایدار بسیار مورد توجه قرار می‌گیرد. گردشگری پایدار، فلسفه و مفهومی جدید برای کسانی است که در پی محافظت از این صنعت در برابر فعالان حریص در این حوزه هستند. در دهه گذشته بسیاری از کشورها به گردشگری از دیدگاه توسعه پایدار نگرسته‌اند. "توسعه پایدار" توسعه‌ای است که نیازهای

1-Alternative tourism
2-Nature tourism

فعلی جامعه را برآورده می‌سازد بدون آنکه معامله‌ای بر سر توانایی نسل‌های بعدی در برآورده ساختن نیازهای آنها صورت گرفته باشد.

گردشگری پایدار، مفهوم جدیدی است که در اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی و به دنبال واکنش به گزارش برانتلند در ارتباط با توسعه پایدار در سال ۱۹۸۷ میلادی متداول شد. به این ترتیب گردشگری پایدار، آن دسته از فعالیت‌های گردشگری است که نیاز گردشگران امروز را تامین می‌کند بدون آن که امکان تامین نیاز گردشگران آینده را به مخاطره اندازد (weaver, 2001). امروزه پایداری به نحو گسترده‌ای به عنوان رویکردی بنیادین، برای هر نوع توسعه از جمله توسعه گردشگری پذیرفته و در مباحث سیاسی و محیطی، گردشگری پایدار به عنوان مفهومی نو، برای مقابله با آثار مخرب توسعه گردشگری مطرح شده است (kousis, 2000:484).

در گردشگری پایدار، پایداری اجتماعی و فرهنگی بر توجه به هویت اجتماعی و سرمایه اجتماعی و توجه به فرهنگ جامعه و امتیازات آن و توجه به تقویت انسجام اجتماعی و عزت نفس که به ساکنان اجازه خواهد داد تا زندگی خود را کنترل کنند، دلالت دارد (chio, 2003:33). در این راستا، سازمان جهانی گردشگری، توسعه گردشگری پایدار را شامل کیفیت زندگی برای جامعه میزبان، رضایت گردشگران، حفظ محیط‌زیست و منابع انسانی و اجتماعی مورد استفاده در فرآیند گردشگری می‌داند (الوانی، ۱۳۸۵، ۱۰۷). در مجموع می‌توان گفت که توسعه گردشگری پایدار بر تامین نیازهای توسعه اجتماع محلی، بهبود زنجیره عرصه تولیدات محلی، تشویق صنایع و حرفه‌های محلی، توسعه متناسب با ظرفیت زیست‌محیطی و اجتماعی محلی، و افزایش ثبات درآمد گردشگری تاکید دارد (رضوانی، ۱۳۸۷، ۱۱۹).

پایداری اجتماعی اشاره به توانایی یک اجتماع، اعم از محلی یا ملی برای پذیرش بازدیدکنندگان در دوره‌های زمانی کوتاه یا بلند دارد. به گونه‌ای که هیچگونه ناهماهنگی و تضادی در ساخت اجتماعی جامعه به وجود نیاید و یا به حداقل ممکن کاهش پیدا کند.

پایداری فرهنگی به ثبات یا سازگاری در چارچوب شاخص‌های فرهنگی یک جامعه در مقابل فشار حاصل از آنچه که فرهنگ گردشگر نامیده می‌شود و به اثرات فرهنگی به جا مانده از گردشگران اشاره دارد. شاید جوامع، قادر به تداوم ایفای نقش هماهنگی و توافق اجتماعی، با وجود اثر تغییراتی باشند که با ورود گردشگران ایجاد می‌شوند، اما روابط متقابل در این جوامع، آداب، مناسک، سبک زندگی، رسوم و سنت‌ها همه زمینه‌هایی هستند که می‌تواند با ورود گردشگران (با فرهنگ‌ها و آداب و رسوم متفاوت) تغییر کنند. حتی اگر جامعه تداوم داشته باشد، فرهنگ آن ممکن است تغییر کند (رضوانی، ۱۳۸۷، ۱۲۴).

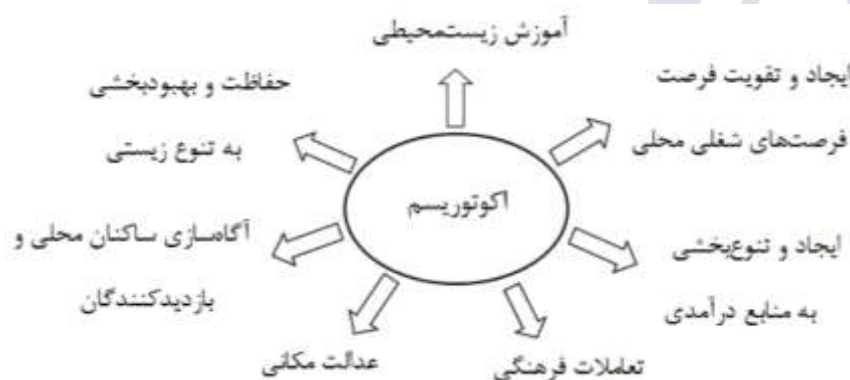
گردشگری مقوله‌ای چند بعدی است که با عوامل متعددی ارتباط دارد. اکوتوریسم نیز به عنوان یکی از زیر شاخه‌های صنعت گردشگری، از این ویژگی برخوردار است، از عوامل چندگانه‌ای تأثیر می‌پذیرد و متقابلاً بر آنها اثر می‌گذارد. این تأثیر و تأثر متقابل، ضرورت برنامه‌ریزی در اکوتوریسم را دو چندان می‌کند.

هدف همه فعالیت‌های توسعه، بهبود کیفیت زندگی و رفاه همه انسان‌هاست، از اینرو، تلاش برای دستیابی به توسعه ای که ضمن تامین منافع اکثریت مردم، با نیازهای آنان و قابلیت‌های مناطق هماهنگی و مطابقت داشته باشد، مد نظر برنامه‌ریزان و سیاستگذاران توسعه است (علیانی و طاهرخانی، ۱۳۸۴، ۶۳). در این چارچوب ارتباط متقابل توسعه و گردشگری به ویژه اکوتوریسم در جهت کمک به توسعه فرصت‌های اقتصادی - اجتماعی در جوامع محلی و ایجاد ارزش اقتصادی از طریق حفظ تنوع زیستی است (بلانگی^۱ و مهتا^۲، ۲۰۰۶، ۲۳۳). به عبارت دیگر، توسعه‌ی پایدار با مدیریت صحیح و کارآمد بهره‌برداری از منابع پایه، طبیعی، مالی و نیروی انسانی برای دستیابی به الگوی مصرف مطلوب سروکار دارد که با به کارگیری امکانات فنی، ساختار و تشکیلات مناسب برای رفع نیاز نسل امروز و آینده به طور مستمر و

1- Blangy
2 -Mehta

رضایت‌بخش امکان‌پذیر می‌شود (زیاری، ۳۷۳، ۱۳۸۰). این اهداف از طریق فراهم ساختن محیط‌زیست سالم و جلوگیری از تخریب و تنزل کیفیت آن برای تداوم رشد اقتصادی توأم با آسایش و رضایت انسان عملیاتی می‌شود (اکبرپورسراسکاندرد و نوربخش، ۱۳۸۹: ۶۷). از این رو مفهوم توسعه‌پایدار دربرگیرنده یکپارچگی ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیطی به بهره‌گیری انسان از محیط جغرافیایی و تجارب مدیریت منابع و حداقل‌سازی آشفستگی اکوسیستم‌ها و اجتناب از بی‌نظمی (وهب^۱ و پیگرام^۲، ۲۰۰۴: ۳۰۲)، کیفیت توسعه و توزیع متعادل آثار آن، تأمین امنیت نسل‌های فعلی و آتی، دسترسی برابر به منابع، آموزش و آگاه‌سازی، توجه به نقش نهادهای محلی، حقوق دارایی‌ها، حکمرانی خوب (پراساد^۳، ۲۰۰۳، ۷۵۶). و پایداری اجتماعی و فرهنگی و توجه به نقش سرمایه‌های اجتماعی برای مدیریت صحیح و تصمیم‌گیری برای کنترل بهتر جامعه‌ی محلی دلالت دارد (کوساکابه^۴، ۲۰۱۲، ۱۰۴۶).

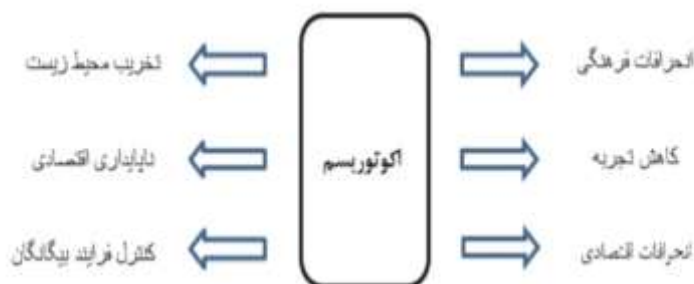
بنابراین، همان‌طور که شکل (۱) نیز نشان می‌دهد، امروزه اکوتوریسم از منظر رویکرد بنیادی، در واقع بیانگر شکل بسیار با ارزش بیانیه گردشگری پایدار بوده و با حفاظت از محیط‌زیست و آموزش گردشگران در رابطه با آن، حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی در ترکیب با توسعه‌ی جوامع محلی مرتبط است.

شکل (۱): اکوتوریسم به عنوان یک فرصت برای توسعه پایدار محلی (درام^۵ و مور^۶، ۲۰۰۵، ۳۳)

از سوی دیگر اکوتوریسم همواره با سودآوری دایمی و حتمی همراه نیست، موفقیت آن بستگی به نحوه مدیریت و برنامه‌ریزی دارد. عدم دقت در برنامه‌ریزی یا اجرای ضعیف طرح‌های توسعه اکوتوریسم می‌تواند آن را به طرح‌های معمولی گردشگری تبدیل کند که تمام تأثیرات منفی گردشگری را به همراه دارد (جهانیان و زندی، ۱۳۹۰، ۳۴).

1- Wahab
2- pigram
3- prasad
4- kusakabe
5-drumm
6 -Moore

شکل (۲): تهدیدات بالقوه اکوتوریسم (همان، ۴۵)

فرصت‌ها و تهدیدها و به دنبال آن سودها و هزینه‌ها از وضعیتی به وضعیت دیگر، از گروهی به گروه دیگر و از فردی به فرد دیگر متفاوت است. سودی که نصیب یک گروه می‌شود ممکن است برای گروه دیگر هزینه باشد اینک چگونه به دنبال فرصت‌ها باشیم و مانع بروز تهدیدها شویم، به اتخاذ بهترین تصمیم با مشارکت همه افراد ذینفع وابسته است. رتبه‌بندی اهمیت هر فایده، بستگی به فرآیند برنامه‌ریزی توسعه اکوتوریسم دارد (همان، ۳۴).

چنانچه اکوتوریسم به حال خود رها شود، بی‌برنامه‌گی و عنان گسیختگی به سایر بخش‌ها نیز تسری می‌یابد و اثرات منفی و تبعات ناخواسته‌ی آن رو به افزایش می‌گذارد. لذا جهت کاهش اثرات منفی و افزایش اثرات مثبت آن می‌بایست بررسی اثرات این صنعت بر ذینفعان آن مورد توجه جدی قرار گیرد تا همواره در مسیر پایداری قدم برداشته شود. دامنه اثرات صنعت گردشگری و به خصوص پروژه‌های گردشگری چهار گروه زیر را بشدت تحت تأثیر قرار می‌دهد:

- ۱- گردشگران
- ۲- ارائه دهندگان کالا و خدمات گردشگری
- ۳- دولت‌های جوامع میزبان
- ۴- جوامع میزبان

در این میان تحقیقات باتلر و دیگران حاکی از آن است که تأثیر گردشگری بر جامعه میزبان از اثرات بسیار مهم گردشگری است. از سوی دیگر، اکثر و راسل بر این باورند که گردشگری، سیستم زندگی‌ای است که باید آن را به عنوان یک نهاد پویا در نظر گرفت. حضور گردشگران در یک منطقه و برخورد آنها با روستاییان، باعث ترویج فرهنگ‌ها و شیوه‌های مختلف زندگی در روستا شده و بدین ترتیب تغییراتی را در وضعیت زندگی مردم به وجود می‌آورد. از طرف دیگر، تعامل بین گردشگران و افراد جامعه میزبان تغییراتی را در رفتار و آداب و رسوم آنها ایجاد میکند، به گونه‌ای که آنها با بسیاری از شیوه‌های جدید زندگی آشنا شده و سعی میکنند تغییراتی را در وضعیت زندگی خود به وجود آورند. این تغییرات، شامل تغییر در گذران اوقات فراغت، سطح تحصیلات، آداب و رسوم، نوع پوشش و وسایل مورد استفاده در منزل و... را می‌توان نام برد. بنابراین، این تغییرات که در نتیجه گسترش گردشگری ایجاد می‌شود، در قالب تغییرات فرهنگی - اجتماعی می‌توان آن را دسته‌بندی کرد (فاضل، رضانی فر، ۱۳۹۱، ۱۱۷).

امروزه صاحب نظران بر این باورند که پیامدهای گردشگری به طور فزاینده‌ای پیچیده و بعضاً متناقض شده‌اند و در ابعاد غیر منتظره‌ای نمود پیدا می‌کنند، به علاوه گردشگری عاملی نوظهور و قدرتمند در تغییر جوامع شناخته می‌شود.

جدول (۱) ابعاد مثبت و منفی تأثیرات اجتماعی - فرهنگی گردشگری در جوامع میزبان

<ul style="list-style-type: none"> • افزایش سطح پایداری منافع جامعه میزبان و مشارکت آنها در فعالیت‌های متنوع؛ • تقویت ارزش‌ها و سنن محلی در منطقه. 	<ul style="list-style-type: none"> • افزایش شتاب فعالیت‌هایی که ممکن است ماهیت شخصی یا خصوصی داشته باشند؛ • افزایش بالقوه جرم و جنایت؛ • تغییر در ساختار جامعه؛ • اختلالات اجتماعی. 	اجتماعی - فرهنگی	آثار اجتماعی - فرهنگی
<ul style="list-style-type: none"> • افزایش غرور جامعه میزبان و تقویت روح همبستگی؛ • افزایش آگاهی ساکنان درباره ادراکات دیگران از آنها (آگاهی از اینکه دیگران راجع به آنها چگونه فکر می‌کنند). 	<ul style="list-style-type: none"> • تمایل به نگرش تدافعی به جامعه میزبان • احتمال دارد نبود (یا ضعف) درک صحیح بین گردشگران و جامعه میزبان باعث بروز تعارضات بین آنها شود. 	روانی	
<ul style="list-style-type: none"> • تقویت شناخت و روابط بین‌المللی؛ • توسعه مهارت‌های برنامه‌ریزان. 	<ul style="list-style-type: none"> • تحریف ماهیت صحیح وقایع به منظور منعکس کردن ارزش‌های نظام سیاسی؛ • ناتوانی در کسب اهداف؛ • استشهادهای اقتصادی مردم محلی به منظور راضی نگه داشتن رجال سیاسی؛ • ناتوانی در کسب اهداف. 	سیاسی - اداری	

(کازمی، به نقل از هال و پیچ، ۱۳۸۶: ۹۶)

مهم‌ترین و قابل توجه‌ترین تأثیر گردشگری بر ارزش‌های سنتی، تأثیر تظاهر و عینی آن می‌باشد. تأثیری که این صنعت در نمود و عملکرد ارزش‌ها بر جای می‌گذارد و الگوهای محلی مصرف را به واسطه تقلید بومیان از گردشگران تغییر می‌دهد (Britton, 1977). گردشگران در مدت اقامت در مقصدهای گردشگری با ساکنان محلی ارتباط و تماس برقرار می‌کنند و نتیجه حاصل از روابط متقابل آنها در کیفیت زندگی، نظام ارزشی، تقسیم کار، روابط خانوادگی، گرایش‌ها، الگوهای رفتاری، آداب و سنت‌های جامعه میزبان، تغییراتی را به وجود می‌آورد (Cohen, 1984). از سویی دیگر بریتون^۱ (۱۹۷۷) می‌نویسد: نمایش‌ها و مفاهیم فرهنگی، تغییر یافته و اصالت خود را از دست می‌دهند تا گردشگران بتوانند راحت‌تر آنها را درک نمایند. بدین ترتیب، ارزش‌های، فرهنگی به صورت کالای فروشی در اختیار مجموعه گردشگری قرار می‌گیرند. هنرهای موروثی کم‌رنگ‌تر شده و علائق و دلبستگی‌های بومی و محلی کاهش می‌یابند (فنل، ۱۹۸۸، ۱۴۲).

شواهد موجود نشان می‌دهند که این اختلالات فرهنگی در بسیاری از اقشار موجود در جامعه رخ می‌دهند. عمده‌ترین اختلالات فرهنگی مؤثر از گردشگری عبارتند از افزایش ابتذال، افزایش بزهکاری، تنزل ارزش زبان مادری، و مخدوش شدن سبک بیان محلی در میان کسانی که نسبت به لهجه‌های بین‌المللی تمایل بیشتری نشان می‌دهند. فرسودگی و تنزل سنت‌ها، فراموش شدن سنن و یا تغییر سنن به منظور درک بهتر توسط گردشگران، ایجاد تغییراتی در موسیقی محلی و سایر هنرهای بومی، تغییر در نوع غذا و استفاده از دستورات آشپزی بین‌المللی، تغییر در معماری، لباس، روابط خانوادگی و در بعضی حالات تغییر در دین و مذهب (همان).

این پژوهش به بررسی تغییرات اجتماعی - فرهنگی می‌پردازد و از بین مؤلفه‌های اجتماعی و فرهنگی ۳ مؤلفه‌ی الگوهای گفتاری (لهجه)، مسکن (دکوراسیون، معماری، اثاثیه) و اوقات فراغت مورد بررسی قرار داده شده است. در قسمت اول پرسشنامه سوالات دموگرافیک یا جمعیت‌شناختی قرار داشت که نتایج آن به شرح ذیل است:

در مورد وضعیت جنسیت افراد یافته‌های جدول نشان می‌دهد که ۴۵/۳٪ پاسخگویان مورد مطالعه زن و ۵۴/۷٪ آنان مرد بوده‌اند. در مورد سن، یافته‌ها نشان‌دهنده این مطلب است که ۷/۳٪ کمتر از ۲۰ سال، ۳۳٪ بین ۲۰ تا ۲۹ سال، ۳۴/۱٪ بین ۳۰ تا ۳۹ سال، ۱۶/۸٪ بین ۴۰ تا ۴۹ سال، ۶/۱٪ درصد بین ۵۰ تا ۵۹ سال و ۲/۸٪ بیشتر از ۶۰ سال سن دارند. در مورد وضعیت اشتغال پاسخگویان ملاحظه شد که، ۹/۵٪ بیکار، ۰/۶٪ دانشجو، ۴۲/۵٪ خانه‌دار (صنایع دستی)، ۴۶/۹٪ آزاد (اغلب صیاد) و ۰/۶٪ دولتی هستند. در مورد وضعیت تأهل یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ۱۴٪ مجرد و ۸۶٪ متأهل می‌باشند. یافته‌های جدول میزان درآمد (در ماه) نشان می‌دهد که: ۵۳/۱٪ کمتر از ۴۰۰ هزار تومان، ۳۴/۱٪ بین ۴۰۰ تا ۶۰۰ هزار تومان، ۱۰/۶٪ ۶۰۰ تا ۸۰۰ هزار تومان، ۱/۱٪ ۸۰۰ تا ۱ میلیون تومان و ۱/۱٪ بیشتر از ۱ میلیون تومان درآمد دارند. در مورد تحصیلات یافته‌ها نشان‌دهنده این مطلب است که ۶/۱٪ بی‌سواد، ۳۵/۸٪ ابتدایی، ۴۳/۶٪ راهنمایی، ۱۴/۵٪ دارای مدرک دیپلم و فوق دیپلم هستند و در مقاطع لیسانس و بالاتر و تحصیلات حوزوی فراوانی و درصد فراوانی صفر می‌باشد. در مورد داشتن اتاق در منزل جهت اقامت گردشگران یافته‌ها نشان می‌دهد که ۶۵/۹٪ از پاسخگویان گزینه بله و ۳۴/۱٪ از پاسخگویان گزینه خیر را انتخاب کرده‌اند.

در مورد اینکه چند درصد درآمد سالیانه افراد از محل فعالیت‌های گردشگری در منطقه است، پاسخ افراد به این صورت است: ۳۶/۹٪ افراد گزینه ۰ تا ۲۰ درصد، ۴۳٪ افراد گزینه ۲۰ تا ۴۰ درصد، ۱۵/۶٪ افراد گزینه ۴۰ تا ۶۰ درصد، ۳/۹٪ افراد گزینه ۶۰ تا ۸۰ درصد و ۰/۶٪ از افراد ۸۰ تا ۱۰۰ درصد را انتخاب کرده‌اند.

در مورد مشارکت در فعالیت‌های مربوط به گردشگری در روستا، یافته‌ها نشان می‌دهد که ۴۶/۸٪ از افراد در کار راهنمایی گردشگران، ۴۵/۱٪ در کار تولید و فروش صنایع دستی، ۳۹/۳٪ در کار مراقبت از ساحل لاکپشت‌ها، ۴۴/۵٪ در کار پذیرایی از گردشگران در منزل و ۲۸/۳٪ از افراد در کار حمل و نقل مسافران شرکت داشته‌اند. در خصوص دسترسی افراد به فناوری‌های جدید، ۲۱٪ به کامپیوتر، ۹۴/۳٪ به موبایل، ۸/۵٪ به پلی استیشن، ۷۱٪ به ماهواره و ۷/۴٪ به دوربین دیجیتال دسترسی داشته‌اند. در خصوص علایق موسیقایی، ۲۶/۷٪ پاسخ‌دهندگان به موسیقی سنتی، ۲۷/۹٪ به موسیقی پاپ، ۸۱/۴٪ به موسیقی محلی و ۲۲/۱٪ درصد به موسیقی خارجی علاقه دارند و گوش می‌دهند. در خصوص تجهیزات و لوازم درون خانه، ۱۰۰٪ خانه‌ها دارای کولر، ۴۱/۳٪ دارای اینترنت، ۸۲/۱٪ دارای ماشین لباسشویی، ۳۰/۲٪ دارای فرگاز، ۱۲/۸٪ دارای مبلمان، ۳۵/۲٪ دارای تخت خواب، ۷۷/۷٪ خانه‌ها دارای حمام داخل منزل، ۵۸/۱٪ خانه‌ها دارای اتاق جداگانه برای فرزندان، ۲۱/۸٪ خانه‌ها دارای آشپزخانه اوپن و ۸۲/۷٪ دارای دستشویی در داخل منزل می‌باشند.

جدول (۲): میانگین متغیرهای پژوهش

نام متغیر	اوقات فراغت	الگوهای گفتاری (لهجه)	مسکن (دکوراسیون، معماری، اثاثیه)
میانگین	۳/۱۳	۳/۳۲	۴/۰۲

همانطور که از جدول ۲ مشخص است میانگین تمامی متغیرها به طور معناداری از حد متوسط میانگین ($\mu=3$) بالاتر است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که اجرای پروژه ارتقاء اکوتوریسم بر تمامی متغیرهای مورد مطالعه تأثیر مثبت داشته است.

برای بررسی و پاسخگویی به سوالات پژوهش ۳ فرضیه تدوین شد که در ادامه به توضیح نتایج یافته‌ها و آزمون‌های پژوهش در مورد هر کدام از آنها خواهیم پرداخت.

در رابطه با آزمون فرضیه اول تحقیق (پروژه ارتقاء اکوتوریسم روستای شیب دراز در تغییر گذران اوقات فراغت جامعه محلی مؤثر بوده است)، در پرسشنامه برای بررسی این متغیر ۸ گویه در نظر گرفته شده بود، نتایج حاصل از آزمون کای دو نشان می‌داد که بین اجرای پروژه ارتقاء اکوتوریسم روستای شیب دراز و تغییر گذران اوقات فراغت جامعه محلی افراد رابطه معنی‌داری وجود دارد که با در نظر گرفتن فراوانی پاسخ افراد از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف و نتایج حاصل از آزمون کای دو و معناداری و میانگین آنها در نهایت به این نتیجه رسیدیم که از دید پاسخ‌دهندگان که همان جامعه محلی روستای شیب دراز هستند، اجرای این پروژه در تغییر گذران اوقات فراغت تا حدودی (۴۰ تا ۶۰٪) مؤثر بوده است. این تغییرات بیشتر به سوی استفاده از تکنولوژی‌های نوین (موبایل، تبلت، انواع دوربین‌ها) پیشرفته است. برخی از پاسخ‌دهندگان معتقد بودند که با اجرای این پروژه و ورود گردشگران به منطقه بسیار سریع‌تر از قبل با تکنولوژی‌های جدید و کاربرد آنها آشنا می‌شوند و در صورت امکان آنها را تهیه و مورد استفاده می‌کنند (همان‌طور که در قسمت قبل هم ذکر شد حدود ۹۴٪ از پاسخ‌دهندگان دارای موبایل بوده‌اند). در برخی موارد گرچه به نظر می‌آید که جامعه محلی به هنر و ارزش‌های خود کمتر علاقه‌مند باشند اما در برخی موارد نیز آنان توانسته‌اند در کنار علاقه‌مندی به میراث خود آن را با مدرنیته ادغام کنند به طور مثال یکی از آثار آن در علایق پاسخ‌دهندگان به نوع موسیقی نمود پیدا می‌کند که بر طبق نتیجه سوال علایق موسیقی هنوز هم ۸۱٪ افراد موسیقی محلی خود را ترجیح می‌دهند، اما گرایش به سایر انواع موسیقی دیگر نیز دارند.

در رابطه با آزمون فرضیه دوم تحقیق (پروژه ارتقاء اکوتوریسم روستای شیب‌دراز در تغییر الگوهای گفتاری (لهجه) جامعه محلی مؤثر بوده است). در پرسشنامه برای بررسی این متغیر ۵ گویه در نظر گرفته شده بود، نتایج حاصل از آزمون کای دو نشان می‌داد که بین اجرای پروژه ارتقاء اکوتوریسم روستای شیب دراز و الگوهای گفتاری (لهجه) جامعه محلی افراد، رابطه معنی‌داری وجود دارد که با در نظر گرفتن فراوانی پاسخ افراد از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف و نتایج حاصل از آزمون کای دو و معناداری و میانگین آنها در نهایت به این نتیجه رسیدیم که از دید پاسخ‌دهندگان که همان جامعه محلی روستای شیب دراز هستند، اجرای این پروژه در تغییر الگوهای گفتاری (لهجه) تا حدودی (۴۰ تا ۶۰٪) مؤثر بوده است. و این تغییرات بیشتر به سوی استفاده از زبان فارسی برای ارتباط با گردشگران می‌باشد، برخی از پاسخ‌دهندگان معتقد بودند که گرچه در روستا هنوز از لهجه محلی استفاده می‌شود اما نمی‌توان حضور گردشگران را در تغییر این موضوع نادیده گرفت، آنها همچنین معتقد بودند که اجرای این پروژه در روستا و شناخته شدن آن و همچنین رفت و آمد گردشگران به منطقه سبب شده است که کودکان آنها بسیار زودتر از گذشته با زبان فارسی آشنا شوند چرا که در گذشته کودک تا زمان ورود به مدرسه فقط با لهجه محلی صحبت می‌کرد.

در رابطه با آزمون فرضیه سوم تحقیق (پروژه ارتقاء اکوتوریسم روستای شیب‌دراز در تغییر مسکن (دکوراسیون، معماری، اثاثیه) جامعه محلی مؤثر بوده است)، در پرسشنامه برای بررسی این متغیر ۷ گویه در نظر گرفته شده بود، نتایج حاصل از آزمون کای دو نشان می‌داد که بین اجرای پروژه ارتقاء اکوتوریسم روستای شیب دراز و تغذیه جامعه محلی افراد رابطه معنی‌داری وجود دارد و با در نظر گرفتن فراوانی پاسخ افراد از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف و نتایج حاصل از آزمون کای دو و معناداری و میانگین آنها در نهایت به این نتیجه رسیدیم که از دید پاسخ‌دهندگان که همان جامعه محلی روستای شیب دراز هستند، اجرای این پروژه در تغییر مسکن (دکوراسیون، معماری، اثاثیه) تا حد بسیار زیادی (۸۰ تا ۱۰۰٪) مؤثر بوده است. این تغییرات بیشتر درباره تمایل ساکنین به ساخت اتاق جهت اقامت گردشگران رخ داده است. برخی از پاسخ‌دهندگان معتقد بودند در چند سال گذشته (پس از اجرای پروژه ارتقاء اکوتوریسم) قیمت زمین و املاک در منطقه بسیار افزایش یافته است، همچنین محققین از طریق مشاهده منازل و اتاق‌های گردشگران در منازل و صحبت با

اهالی منزل به این اطلاعات دست یافتند که اغلب افرادی که تمایل به ساخت خانه‌های جدید جهت استفاده خود و گردشگران را دارند سعی می‌کنند هم از نظر معماری و هم استفاده تجهیزات در آن از جدیدترین مصالح و امکانات استفاده کنند، همانطور که در قسمت نتایج آمار توصیفی ذکر شد: اغلب منازل از امکانات کولرگازی (۱۰۰٪)، ماشین لباسشویی (۸۲/۱٪)، اینترنت (۴۱/۳٪)، برخوردار بودند و پلان منازل به سبک جدید تغییر یافته به این صورت که حمام (۷۷/۷٪) و سرویس‌های بهداشتی در داخل منزل (۸۲/۷٪) و در برخی موارد آشپزخانه به صورت اوپن (۲۱/۸٪) ساخته شده است و اغلب افراد جهت فرزندان خود اتاق جداگانه داشته اند (۵۸/۱٪).

نتیجه‌گیری

با توجه به داده‌های حاصل از پرسشنامه، پس از جمع‌بندی، کدبندی و تجزیه و تحلیل آنها به این نتایج رسیدیم که اجرای پروژه ارتقاء اکوتوریسم روستای شیب دراز بر تغییراتی که در متغیرهای گذران اوقات فراغت، الگوهای گفتاری (لهجه) و مسکن (دکوراسیون، معماری، اثاثیه) ایجاد شده است مؤثر (بالاتر از حد میانگین) بوده است لذا با توجه به این نتایج اکنون می‌توان به سوال اصلی پژوهش پاسخ گفت. اجرای پروژه ارتقاء اکوتوریسم روستای شیب‌دراز در تغییر اجتماعی - فرهنگی جوامع محلی تأثیر مثبت داشته است این تأثیر در برخی موارد مانند مسکن (دکوراسیون، معماری، اثاثیه) بیشتر و در برخی موارد مانند اوقات فراغت و الگوهای گفتاری کمتر بوده است. این تغییرات آنقدر آهسته اتفاق افتاده است که در بسیاری موارد جامعه محلی متوجه آن نبوده است. سنجش تأثیرات اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن بسیار مشکل است و هیچگاه نمی‌توان به طور ۱۰۰٪ در مورد اثر گذاری یک پدیده بر موضوعات اجتماعی نظر داد. با اینکه در این پژوهش سعی شده بود که عوامل دیگر، که می‌توانست بر تغییرات اجتماعی - فرهنگی اثرگذار باشد دخالت داده نشود اما در بسیاری مواقع تفکیک این موضوع برای جامعه محلی سخت و دشوار می‌نمود. با توجه به جدول ترکیب سنی پاسخ دهندگان که نشان می‌دهد حدود ۶۷٪ افراد پاسخ دهنده را جوانان بین ۲۰ تا ۴۰ ساله تشکیل می‌دهند این نتایج دور از ذهن نیست چرا که سن عامل مهمی در پذیرش و یا عدم پذیرش سریع تغییرات می‌باشد. گرچه عوامل دیگری نیز می‌تواند در آن مؤثر باشد. با توجه به مشاهدات و نتایج حاصل از پرسشنامه گرچه اجرای این پروژه موجب شده است که در فصولی از سال (۳ ماه) میزان درآمد و فرصت‌های اشتغال در این منطقه افزایش یابد اما باید توجه داشت که این میزان چندان قابل توجه نیست و هنوز هم مشکل بیکاری جوانان به قوت خود باقی است و همچنین ساکنین روستا در ۳ ماه از سال (تابستان) عملاً هیچ درآمدی ندارند. با توجه به سوالات تکمیلی پرسشنامه و مشاهدات محقق، باید گفت که، گرچه از زمان اجرای پروژه اقدامات زیر ساختی مانند جاده آسفالت در آن جا ساخته شده است اما هنوز این روستا از امکانات اولیه شامل آب شیرین لوله‌کشی و گاز و تلفن ثابت برخوردار نیست و ساکنین روستا جهت تأمین مایحتاج خود با مشکلات فراوانی مواجه هستند.

اجرای این پروژه همچنین روحیه همکاری و مشارکت را در بین اهالی تاحدودی افزایش داده است، چرا که آنها آموزش دیده‌اند که کارها زمانی خوب انجام خواهد شد که با یکدیگر همکاری داشته باشند و این مورد را می‌توان به خوبی در فصل گردشگری مشاهده کرد. از سوی دیگر افزایش حضور زنان و دختران در فعالیت‌های گردشگری به وضوح در فصل گردشگری مشخص است و در واقع وظیفه حفظ فرهنگ سنتی منطقه بر دوش آنها قرار دارد به گونه‌ای که آنها سعی دارند تا گردشگران را هرچه بیشتر با لباس سنتی، خوراک سنتی و نقوش حنا و صنایع دستی و آداب و رسوم آن منطقه آشنا سازند.

تغییر در بسیاری از مولفه‌های اجتماعی و فرهنگی بیانگر حرکت به سمت جامعه مصرفی است که از ویژگی‌های مهم مسیر تغییرات در جامعه روستایی است. تحقیقات میدانی محقق این مسئله را تأیید می‌کند که مسیر تغییرات به سمت افزایش تقاضا برای خرید کالاهای مصرفی است. اکنون وسایلی در زندگی روستایی جای گرفته‌اند که گاه بیش از آن که «ضرورت کارکردی» داشته باشد «ضرورت تزئینی» یافته اند.

در روستای شیب دراز عوامل بسیاری از جمله رفت و آمد به شهرها و کشورهای اطراف، ورود اینترنت و ماهواره به جمع خانواده و همچنین گردشگری موجب این تغییرات گشته است. باید گفت که توسعه گردشگری همچون هر پدیده دیگری می‌تواند در ابعاد مختلف پیامدهای مثبت و منفی به همراه داشته باشد. پر واضح است که اجتناب از آثار منفی توسعه گردشگری و کسب حداکثر نتایج مثبت از توسعه این صنعت خصوصاً در حوزه فرهنگی مستلزم سیاستگذاری‌های مناسب و برنامه ریزی دقیق می‌باشد.

استاد

منابع

- اکبری، علی و قرخلو، مهدی، (۱۳۸۹)، *اکوتوریسم (مفهومی نو در جغرافیای گردشگری)*، تهران: انتخاب.
- اکبرپورسراسکانرود، محمد و نوربخش، فاطمه (۱۳۸۹)، «نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار شهری و روستایی». ۶۱ - ۷۶: (نمونه موردی: جزیره قشم)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۲.
- الوانی، مهدی و دشتی شاهرخ، زهره. (۱۳۷۳)، *اصول و مبانی جهانگردی: بنیاد مستضعفان و جانبازان*.
- برنز، پیتر، م. (۱۳۸۵)، *درآمدی بر مردم شناسی گردشگری*، ترجمه هاجر هوشمندی، تهران: افکار.
- جهانیان، منوچهر و زندی، ابتهال (۱۳۹۰)، *اکوتوریسم*، تهران: جهاد دانشگاهی، چاپ اول.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۷)، *توسعه گردشگری روستایی (با رویکرد گردشگری پایدار)*، تهران: دانشگاه تهران.
- زیاری، کرامت‌الله (۱۳۸۰). «توسعه پایدار و مسئولیت برنامه‌ریزان شهری در قرن بیست و یکم»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران*، دوره ۱۶۰، صص ۳۷۱ - ۳۸۵.
- عینالی، جمشید و طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۴)، «ارزیابی عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی در رفاه و توسعه روستایی: روستاهای سجاس، کرسف، گرماب (شهرستان خدابنده)»، *مجله علوم انسانی*، سال نهم، ش ۴: ۵۵-۷۳.
- فاضل، رضا و رضانی فر، حدیثه. (۱۳۹۱)، «بررسی رابطه‌ی توسعه‌ی گردشگری و تغییرات سبک زندگی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: ساکنان محلی دهستان دوهزار)»، *مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، سال اول، شماره، صص ۱۱۵-۱۲۹.
- فنل، دیویدای. (۱۳۸۸)، *مقدمه‌ای از طبیعت‌گردی*، ترجمه جعفر اولادی قادیکلایی، دانشگاه مازندران.
- کاظمی، مهدی (۱۳۸۶)، *مدیریت گردشگری*، تهران: سمت.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰)، *نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن روستای شیب دراز، قشم*.
- Andy drumm and Alan moor, (2005), Ecotourism development , eptions in the urban, varal.fring, Annals of tourism research 28.
- Blangy, S. and Mehta, H. (2006). Ecotourism and ecological restoration, Journal for Nature Conservation, 14 (3-4):233-236.
- Britton, R.A. (1977), "making tourism more supportive of small-state development: the case st. vincent, Annals of tourism research.
- Choi-ho, chan (2003) managerial problems of rural tourism in korea , food and fertilizer technology center , Taiwan.
- Cohen, E. (1977), the impact of tourism on the physical environment, Annals of tourism research. vol.5, pp.215-37.
- Fennel, david (2000), Ecotourism , an introduction, Routledge, london and new york.
- Kusakabe, E. (2012). Social capital networks for achieving sustainable development, Local Environment, 17 (10): 1043-1062.
- Kuis, m (2000) tourism and the environment, A social movements perspective, Annals of tourism research, vol 27, no, 2, 2000.
- Prasad, I. P. (2003). The Great Earthquake, the Life and Times of Maharaja Juddha Shmsher Jung Bahadur Rana of Nepal, Delhi, Ashish Publishing House. <http://ecotourism.org> [access date: 1/2014].
- Wahab, S. and Pigram, J. J. (2004). Tourism, Development and Growth: The challenge of sustainability, Routledge, Business & Economics. <http://www.amazon.com/Tourism-Development-Growth-Challenge-Sustainability/dp/0415160022> [access date: 10/2013].

- Weaver, d. and Lawton, l(2001) Resident, perceptions in the urban- rural fringe. Annals of tourism research.28
- Ww.undp.org

ISIRI